

Stanisław M. Szukalski

ZAGROŻENIA GLOBALNE WYNIKAJĄCE ZE ZMIAN STRUKTURALNYCH

Wprowadzenie

Analiza strukturalna w wymiarze globalnym może dotyczyć szerokiego spektrum zagadnień od struktury form własności, wielkości podmiotów, sytuacji finansowej firm, krajów, branż, sektorów, zasobów, dochodów, po strukturę rodzajową gospodarki itd. W opracowaniu poruszono pięć zagadnień: a) zmiany struktury rodzajowej gospodarek, b) zmiany w strukturze zasobów pracy, c) światowe tendencje na rynkach kapitałowych, d) strukturalne nierównowagi na rynkach finansowych, e) strukturalne dysproporcje rozwojowe krajów i konsekwencje wzrostu.

1. Zmiany w strukturze rodzajowej gospodarki światowej

W strukturze rodzajowej gospodarki światowej (biorąc pod uwagę zatrudnienie, wartość produkcji czystej) wyróżnić można kilka megatrendów. Są to: deagrarnizacja i serwicyzacja (tertiaryzacja), która dotyczy praktycznie wszystkich gospodarek w mniejszym lub większym zakresie, oraz deindustrializacja w krajach wysoko rozwiniętych i industrializacja w krajach wschodzących.

Serwicyzacja oznacza wzrost udziału sektora usług w gospodarce (PKB, zatrudnienie, inwestycje) oraz zwiększenie funkcji usługowych w sektorach produkcyjnych. Rośnie także udział i wartość usług w obrocie międzynarodowym, co związane jest z liberalizacją ich obrotu (konsekwencje umów GATS, liberalizacji w przyjmowaniu inwestycji na poziomie poszczególnych państw¹), a także z przenoszeniem niektórych usług biznesowych za granicę (offshoring). Sektor usług podlega istotnym przekształceniom strukturalnym pod wpływem technologii ICT, co oznacza głęboką jego modernizację, stworzenie nowej infrastruktury świadczenia (możliwość czasowego i terytorialnego rozdzielenia miejsca pracy i czasu pracy), powstanie wielu nowych kategorii usług, które nierzadko trudno wyodrębnić spośród produktów technologii informacyjnych (konglomerat usług i produktów cyfrowych). W strukturze usług zdecydowanie zyskują na

¹ W latach 1993-2009 wydano 2363 regulacje sprzyjające bezpośrednim inwestycjom zagranicznym (BIZ), zaś w okresie 1993- 2009 średnio w roku 69 krajów świata wprowadzało rocznie 139 regulacji sprzyjających BIZ. UNCTAD, *World Investment Report 2010, Investing in a Low-Carbon Economy*, New York and Geneva 2010, s. 77.

znaczeniu usługi biznesowe oraz finansowe, one rozwijają się najszybciej. Źródłem serwicyzacji gospodarki są zmiany struktury popytu konsumpcyjnego, pogoń za racjonalizacją kosztów produkcji przemysłowej, która sprawia, iż przedsiębiorstwa w wielu przypadkach rezygnują z własnych służb na rzecz firm zewnętrznych, rozwiązujących ich określone problemy, czyli ma miejsce „wypychanie” niektórych rodzajów usług z przedsiębiorstw produkcyjnych do specjalistycznych firm usługowych. Proces ten może przybierać postać outsourcingu kontraktowego (obcy operatorzy usług) lub outsourcingu kapitałowego (firma z udziałem kapitału macierzystego). Nowe silne tendencje w rozwoju usług to: transfer potencjału usług biznesowych (offshoring usług), technoglobalizm, oznaczający fragmentaryzację i offshoring usług badawczych. Dokonująca się w wielu dziedzinach usług standaryzacja ich świadczenia sprawiła, że można mówić o swego rodzaju „industrializacji” usług². Proces ten dotyczy zarówno usług skierowanych do sfery biznesu, jak i usług konsumpcyjnych.

W całym świecie ma miejsce sekularny trend wzrostu udziału usług w strukturze gospodarki, przy czym warto zauważyć, iż jego udział w 2010 roku wahał się od prawie 75% w krajach OECD do 43,5% w krajach słabo rozwiniętych Azji Wschodniej i Pacyfiku. W badanym okresie 1990-2010 wskaźnik udziału zmienił się średnio o 7,8 punktów procentowych, wykazując istotne zróżnicowanie w poszczególnych regionach geograficznych (tabela 1).

Tabela 1. Sektorowa struktura wartości dodanej w wybranych regionach i strukturach gospodarki światowej w latach 1990-2010.

Wyszczególnienie	1990			2010			Zmiana 1990-2010		
	I ¹	II	III	I	II	III	I	II	III
Gospodarka światowa ²	5,4	32,9	61,7	2,8	26,3	70,9	-2,54	-6,6	9,17
Kraje OECD	2,8	31,9	65,3	1,3	23,8	74,9	-1,44	-8,1	9,58
Unia Europejska	3,5	33,2	63,2	1,5	25,5	73	-2,05	-7,7	9,75
Strefa euro	3,5	32,7	63,9	1,5	26,4	72,1	-1,91	-6,3	8,19
Kraje Azji Wschodniej i Pacyfiku ³	7,5	37,8	54,7	3,3	31	65,7	-4,19	-6,8	11,01
Kraje Azji Wsch. i Pacyfiku (słabo rozwinięte)	25	39,8	35,2	11,2	45,3	43,5	-13,8	5,5	8,28
Ameryka Łacińska i Karaiby	8,5	35,9	55,6	6,2	32,9	60,9	-2,32	-3	5,32
Kraje Afryki Subsaharyjskiej ⁴	18,8	32,1	49,1	12,3	30	57,7	-6,5	-2,1	8,62

² S.M. Szukalski, *Serwicyzacja a industrializacja sektora usług*, „Handel Wewnętrzny” 4-5/2004, s. 47 i nast.

Wyszczególnienie	1990			2010			Zmiana 1990-2010		
	I ¹	II	III	I	II	III	I	II	III
Kraje Azji Południowej	28,9	25,8	45,2	18,3	27	54,8	-10,68	1,2	9,52
Kraje arabskie ⁵	10,6	43,3	46,1	6,9	48,6	44,5	-3,72	5,3	-1,63
Kraje o najniższych dochodach ⁶	37,5	19,5	43	25,7	25	49,3	-11,78	5,5	6,28

¹⁾ Sektor I-rolnictwo, II-przemysł, budownictwo, III-usługi publiczne i komercyjne.

²⁾ Obejmuje 195 krajów świata. ³⁾ Kraje Azji i Pacyfiku: Samoa, Birma, Kambodża, Palau, Chiny, Papua Nowa Gwinea, Fiji, Filipiny, Indonezja, Kiribati, Wyspy Solomona, Korea, Tajlandia, Laos, Timor, Maleszja, Tonga, Wyspy Marshalla, Tuvalu, Mikronezja, Fed. Sts. Vanuatu, Mongolia, Wietnam. ⁴⁾ Obejmuje 42 kraje afrykańskie. ⁵⁾ Do grupy należą: Algieria, Maroko, Bahrajn, Oman, Komory, Katar, Dżibuti, Arabia Saudyjska, Egipt, Somalia, Irak, Sudan, Jordania, Syria, Kuwejt, Tunezja, Liban, ZEA, Libia, Strefa Gazy, Mauretania, Jemen. ⁶⁾ Zaliczono tutaj następujące kraje: Afganistan, Bangladesz, Benin, Birma, Burkina Faso, Burundi, Czad, Erytrea, Etiopia, Gambia, Gwinea, Gwinea Bissau, Haiti, Kambodża, Centralna Afryka, Demokratyczna Republika Kongo, Kenia, Komory, Kirgizja, Korea Północna, Liberia, Madagaskar, Mali, Malawi, Mauretania, Mozambik, Niger, Nepal, Sierra Leone, Somalia, Tadżykistan, Tanzania, Togo, Uganda, Zimbabwe.

Źródło: The World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator> (pobrano 10.03.2013).
Obliczenia własne.

W krajach wysoko rozwiniętych w strukturze sektora usług wzrasta dynamicznie udział usług związanych z obsługą biznesu (subsektor B). Praktycznie we wszystkich krajach OECD w okresie 1990-2010 ten subsektor usług zwiększył swój udział od 18,8 pkt. proc. (Luksemburg), do 2,2 pkt. proc. (Portugalia).

Tabela 2. Udział sektora usług w produkcji czystej w wybranych krajach w 2010 roku

Wyszczególnienie	Sektor III	Subsektor A ¹	Subsektor B ¹	Subsektor C ¹	Zmiana udziału od 1990 r.			
					Sektor III	Subsektor A	Subsektor B	Subsektor C
OECD ogółem	72,3	20,6	28,4	23,3	4,5	-1,1	4,1	1,5
grupa I (71%+)								
Luksemburg	83,9	20,4	47,3	16,2	14,5	-3,2	18,8	-1,1
Francja	77,3	18,7	33,3	25,3	7,7	-1,2	6,2	2,7
W. Brytania	76,2	21,2	31,9	23,1	12,1	-0,5	10,3	2,3
Grecja	75,9	32,6	19,4	23,9	12,5	6,1	2,7	3,7
Belgia	75,2	22,9	29	23,3	8,6	0,4	6,4	1,8
Holandia	73,6	21,9	28,3	23,4	7,4	-	7,6	-0,2

Wyszczególnienie	Sektor III	Subsektor A ¹	Subsektor B ¹	Subsektor C ¹	Zmiana udziału od 1990 r.			
					Sektor III	Subsektor A	Subsektor B	Subsektor C
Portugalia	73,1	24,3	22,4	26,4	9,7	-0,6	2,2	8,1
Dania	72,4	21,3	24,7	26,4	2	-0,6	3,2	-0,6
Grupa II (60-71%)								
Włochy	70,9	22,5	27,6	20,8	6,6	-1	7,5	0,1
Szwecja	70,2	19	24,8	26,4	4,3	-0,3	4,5	0,1
Niemcy	68,7	17,6	29,2	21,9	7,5	0,2	6,2	1,1
Austria	67,7	23,1	24,2	20,4	3,5	-2,6	6,5	-0,4
Hiszpania	67,4	24,4	22,1	20,9	6	-0,7	4,9	1,8
Węgry	66,4	21,8	22,6	22	8,7	-2,5	8	3,2
Irlandia	64,8	18	28,1	18,7	8,9	-2,5	11,7	-0,3
Polska	64,6	27,9	18,4	18,3	16,2	8,6	8,4	-0,8
Finlandia	64,2	21,6	21,2	21,4	3,9	-0,2	5	-0,9
Grupa III (<60 %)								
Czechy	58,7	24,6	17,3	16,8	11,6	7,8	0,4	3,4

¹⁾ Subsektor A obejmuje: usługi związane z obrotem towarowym; B: usługi związane z obsługą biznesu; C: usługi administracyjne, ochrona zdrowia, edukacja| wychowanie.
Źródło: Jak w tabeli 1.

W wielu krajach wschodzących, które nadganiają opóźnienia rozwojowe, ma miejsce dynamiczny wzrost udziału sektorów przemysłowych (Chiny, Indonezja, Egipt, Indie). Kraje te stają się głównymi dostawcami dóbr konsumpcyjnych, produkcyjnych i nierzadko głównymi konkurentami o światowe zasoby surowcowe. Procesy uprzemysłowienia są źródłem zagrożeń ekologicznych, wzrostu cen na rynkach światowych, dysproporcji strukturalnych wewnątrz sektorów krajów.

Tabela 3. Sektorowa struktura gospodarek wybranych „krajów wschodzących” w okresie 1990-2010

Wyszczególnienie	Sektor I		Sektor II		Sektor III	
	1990	2010	1990	2010	1990	2010
Brazylia	8,5	5,3	38,7	27,5	53,2	66,3
Rosja	16,1	4	48,3	35,4	35,4	60,6
Indie	29,2	17,7	26,4	27,1	44,5	55,7
Chiny	27,2	10,1	41,3	46,6	31,5	43,2
Egipt	19,4	13,4	28,7	37,5	51,6	48,5
Filipiny	21,9	12,3	34,5	32,6	43,6	55,1
Indonezja	19,4	15,3	39,1	47	41,5	37,7

Wyszczególnienie	Sektor I		Sektor II		Sektor III	
	1990	2010	1990	2010	1990	2010
Korea Południowa	8,9	2,6	41,6	38,8	49,9	58,4
RPA	4,6	2,5	40,1	30,8	55,2	66,7
Turcja	18,1	9,6	32,2	26,9	49,8	63,4
<i>Średnia dla w/w grupy</i>	<i>17,3</i>	<i>9,3</i>	<i>37,1</i>	<i>35</i>	<i>45,6</i>	<i>55,6</i>
Kraje BRIC	20,3	9,3	38,7	34,2	41,2	56,5
Kraje OECD	2,8	1,3	31,9	23,8	65,3	74,9
Unia Europejska	3,5	1,5	33,2	25,5	63,2	73

Źródło: Jak w tabeli 1.

Niektóre gospodarki świata (kraje Afryki Subsaharyjskiej – ASS) pod względem zmian struktury rodzajowej znajdują się w stagnacji albo wręcz występuje w nich zjawisko deindustrializacji (choć nigdy tej fazy industrializacji nie osiągnęły). Gdyby brać po uwagę poziom rozwoju produkcji przemysłowej per capita (WDpc), jak i jej tempo wzrostu w ostatnich dwudziestu latach, to 34 kraje spośród 46 państw ASS można uznać za kraje będące w stanie stagnacji i opóźnienia (niski poziom produkcji przemysłowej per capita, ujemna stopa wzrostu tego wskaźnika). Struktura PKB zdeterminowana jest tam ilością posiadanych zasobów naturalnych, położeniem (śródlądowe, przybrzeżne)³. Pamiętajmy, iż ASS liczy ponad 800 mln mieszkańców, a do 2050 liczyć będzie prawie 2 mld, brak możliwości aktywizacji zasobów pracy będzie rodzić napięcia (do tego problemu wracamy w dalszej części opracowania).

Tabela 4. Grupy krajów ASS sklasyfikowane wg poziomu i średniorocznej stopy wzrostu wartości dodanej per capita przemysłu przetwórczego

Wyszczególnienie	Kraje prekursory	Kraje stabilne	Kraje doganiające	Kraje w tyle	Kraje opóźnione
WDpc ¹⁾ (USD)	770,5	441	56,20	53,81	12,50
Stopa wzrostu WDpc 1990-2010 (%)	4,8	1,4	4,7	0,33	- 1,61
PKB per capita średni dla grupy w USD	11 945	11259	2 253	1 814	898
Liczba krajów ²⁾	1	5	5	16	18

³ S. M. Szukalski, *Determinanty i perspektywy ekonomicznego rozwoju Afryki*, w: *Afryka – o godność życia*, red. Kazimierz A. Kłosiński, Wyd. KUL, Lublin 2012.

Wyszczególnienie	Kraje prekursorzy	Kraje stabilne	Kraje doganiające	Kraje w tyle	Kraje opóźnione
Kraje	Namibia Seszele	Gabon Botswana RPA Suazi Mauritius	Angola Mozambik Lesoto Sudan Uganda	Benin Burkina Faso Kamerun Kongo, WKS Ghana, Kenia Madagaskar Mauretania Nigeria Senegal Tanzania Togo, Zambia Zimbabwe Wyspy Ziel. Przylądka	Central Afr. Rep. Czad, DRK Dżibuti, Erytrea Etiopia, Gwinea Gwinea Bissau Liberia, Mali Niger, Sierra Leone, Somalia Malawi, Rwanda Gambia, Burundi Komory

¹⁾ Wartość dodana per capita. ²⁾ Bez Gwinei Równikowej i Wyspy Św. Tomasza i Księżęca, Seszele.

Źródło: UNCTAD/UNIDO, *Economic Development in Africa, Report 2011, Fostering Industrial Development in Africa in the New Global Environment*, United Nations, 2011, New York and Geneva, 2011. Opracowanie własne.

Co się tyczy industrializacji i rozwoju przemysłów, to warto zauważyć, że w krajach wschodzących mamy do czynienia z rozwojem przemysłów będących w fazie dojrzałości lub w fazie schyłkowej (petrochemia, budowa statków, górnictwo, hutnictwo), w krajach wysoko rozwiniętych – z przemysłami w fazie narodzin lub wzrostu (biotechnologie, nanotechnologie, sztuczna inteligencja, światłowody). Wystarczy powiedzieć, iż czołowe światowe firmy biotechnologiczne, nanotechnologiczne pochodzą z USA, Europy Zachodniej⁴.

2. Zmiany w strukturze globalnych zasobów pracy

Z dotychczasowych tendencji przekształceń strukturalnych i uwarunkowań rozwoju wynikają istotne zagrożenia związane ze zmianami struktury rozmieszczenia światowych zasobów (praca, kapitał) oraz z intensyfikacją międzynarodowej konkurencji (ziemia, zasoby paliw kopalnianych).

Gdy mowa o zasobach pracy, warto wymienić następujące zjawiska: a) zmiany demograficzne i przekształcenia w globalnych zasobach pracy, b) zmianę struktury i jakości pracy (wzrost kwalifikacji, rozwój zawodów usługowych,

⁴ S. M. Szukalski, *Rola przedsiębiorstw w finansowaniu badań w UE*, Uniwersytet Szczeciński „Zeszyty Naukowe nr 717, 2012 Ekonomiczne Problemy Usług nr 93”.

także w krajach słabo rozwiniętych), c) migrację wysoko wykwalifikowanych osób (np. specjaliści indyjscy IT w USA, w Europie), d) strukturalne zmiany na rynku pracy (nietrwałość zatrudnienia, zmienność charakteru pracy, dyfuzja techniki, marnotrawstwo zasobów pracy), e) polaryzację rynku pracy (np. w usługach mamy zawody wymagające wysokich kwalifikacji i „proletariat biurowy” nie wymagający wysokich kwalifikacji), f) pojawienie się klasy prekariatu. Na pytanie o zagrożenia wynikające ze zmian z strukturze zasobów pracy łatwo odpowiedzieć, gdy spojrzysz na tendencje demograficzne. Otóż, źródłem przyrostu globalnych zasobów pracy będą głównie dwa obszary geograficzne – Azja i Afryka. Afrykę zamieszkuje 1022 mln ludzi, (14,8% ludności świata), ale tutaj wytwarza się tylko 4% światowego PKB⁵. Do 2050 roku ludność Afryki wg prognoz wzrośnie o miliard osób (23,6% udział w populacji światowej), zasoby pracy zwiększą się o około 500 mln osób⁶. Pytanie, co się stanie, gdy nie znajdą one pola aktywności na swoim kontynencie? Co wtedy? Emigracja do starzejącej się Europy? Eskalacja konfliktów wewnątrz kontynentu (przykład: arabska wiosna)?

Tabela 5. Pozycja Afryki Subsaharyjskiej w prognozie ludności świata do 2050 roku (w tys. osób)

Wyszczególnienie	2010	2020	2030	2040	2050	Dynamika 2010=100
Świat	6 895 889	7 656 528	8 321 380	8 874 041	9 306 128	134,95%
Afryka	1 022 234	1 278 199	1 562 047	1 869 561	2 191 599	214,39%
<i>Udział Afryki</i>	<i>14,8%</i>	<i>16,7%</i>	<i>18,8%</i>	<i>21,1%</i>	<i>23,6%</i>	<i>1,59¹</i>
Afryka Subsaharyjska	856 327	1 088 812	1 353 772	1 647 268	1 960 102	228,90%
<i>Udział ASS w świecie (%)</i>	<i>12,42%</i>	<i>14,22%</i>	<i>16,27%</i>	<i>18,56%</i>	<i>21,06%</i>	<i>1,70¹</i>
Azja	4 164 252	4 565 520	4 867 741	5 060 964	5 142 220	123,48%
Europa	738 199	744 177	741 233	731 826	719 257	97,43%
Ameryka Południowa	392 555	431 471	461 496	480 325	488 073	124,33%
Ameryka Północna i Środkowa	500 410	550 783	595 404	632 504	662 432	132,38%
Pozostałe	78 239	86 377	93 459	98 860	102 547	131,07%

¹ Zmiana wskaźnika udziału.

Źródło: World Population Prospects : *The 2010 Revision and World Urbanization Prospects* <http://esa.un.org/unpp> Friday, August 24. (8.05.2012).
Obliczenia własne.

⁵ *African Economic Outlook 2010*, <http://www.africaneconomicoutlook.org/en/data-statistics/table-1-basic-indicators-2009> (22.12.2011), obliczenia własne.

⁶ Na podstawie danych: World Population Prospects: *The 2010 Revision and World Urbanization Prospects* <http://esa.un.org/unpp> Friday, August 24.(8.05.2012). Obliczenia własne.

Rozwój usług biznesowych w krajach słabo rozwiniętych, do których korporacje przenoszą swoje usługi tworząc centra usługowe, każe postawić pytanie, czy w przyszłości nie będzie to rodzić napięć na tych rynkach, bowiem z jednej strony rośnie rzesza lepiej wykształconych osób, nierzadko przygotowywanych specjalnie do tej pracy, z drugiej istnieje duża łatwość przeniesienia ich do innych lokalizacji.

Współczesny rynek pracy, szczególnie w wysoko rozwiniętych krajach, podlega gwałtownym przeobrażeniom w sferze organizacji czasu pracy i form zatrudnienia. Takie zjawiska jak: tendencje do skracania globalnego czasu pracy, wzrost zatrudnienia w atypowych systemach czasu pracy⁷, demograficzne problemy społeczeństw i jego skutki, konwergencja realna systemów gospodarczych, transgraniczny transfer potencjału wytwórczego, prowadzi do szybkiej zmiany struktury popytu na pracę. W krajach wysoko rozwiniętych ma miejsce zjawisko ogromnego marnotrawstwa zasobów pracy po kryzysie 2008 roku wyrażającego się w wysokim bezrobociu (w latach 2008-2012 w UE bezrobocie przyrosło o 9,2 mln osób, stopa bezrobocia zwiększyła się o 3,9 pkt. proc., zaś w USA bezrobocie zwiększyło się o 4,9 mln osób, stopa bezrobocia o 3,2 pkt. proc.), szybkim wzrostem bezrobocia wśród młodych (stopa bezrobocia w UE osób do 25 roku życia wyniosła 23,4%)⁸.

Również postęp techniczny narzuca nowe wymogi dla rynku pracy. Nie trwałe stają się zawody, stanowiska pracy, istnieje konieczność ciągłego przekwalifikowywania się pracowników. Rosnąca dywersyfikacja usług daje impuls do powstawania nowych miejsc pracy, zmiany ich struktury rodzajowej. Wraz z rosnącą koniecznością podwyższania kwalifikacji, rośnie liczba zatrudnionych przy pracach wymagających wysokich kwalifikacji, ale rozszerzają się także obszary, w których mogą być zatrudnione osoby o niższych kwalifikacjach, z wąskim zakresem kompetencji. To swego rodzaju proletariat „białych kołnierzyków”, charakterystyczny dla prostych usług, również tych w centrach wsparcia biznesowego, jeżeli praca sprowadza się np. do rejestracji faktur, czy skanowania dokumentów. Te niskokwalifikowane prace mogą mieć znaczny udział w postindustrialnej strukturze społecznej.

Konsekwencją zmian na rynku pracy jest coraz częstsze zatrudnianie osób na podstawie rozmaitych form umów czasowych, na okresy próbne, na staże itp. Ta grupa osób pozbawiona jest szeregu gwarancji związanych z zatrudnieniem i nazwana została przez G. Standinga⁹ prekariatem (*precarious* – niepewny

⁷ W krajach OECD w okresie 2001-2011 zwiększył się udział pracowników zatrudnionych w niepełnym wymiarze czasu pracy z 12% do 16,5%. Udział pracowników zatrudnionych na umowy czasowe z 11% do 12%. W niektórych krajach odsetek pracowników zatrudnionych na umowy czasowe przekracza 20 %: Polska (27%), Portugalia (22,2%), Hiszpania (25,2%). OECD, *Employment and Labour Markets: Key Tables from*, 2012.

⁸ M. Kabaj, *Problemy współczesnego rynku pracy*, Materiały konferencyjne Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” nt: Zagrożenia jakości życia człowieka. Perspektywa długookresowa, Mądralin, czerwiec 2013.

⁹ Za twórcę tego pojęcia uznaje się G. Standinga – profesora Uniwersytetu w Bath. G. Standing, *The Precariat: The New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, 2011.

+ *proletariat*). Tworzą ją na ogół osoby wykształcone, młode, które zakończyły edukację i starają się wkroczyć na rynek pracy, a także osoby, których dotknęły skutki procesów restrukturyzacji przedsiębiorstw, co zakłóciło ich ciągłość zatrudnienia, osoby kontynuujące naukę i łączące ją ze stażami zawodowymi. Osoby te pracują na przedłużanych umowach na czas określony, umowach stażowych, zatrudniane są na okresy próbne, które kończą się na ogół brakiem stałego zatrudnienia. Pozbawia to zatrudnionych wielu gwarancji z tego wynikających, mowa tutaj o braku gwarancji: a) znalezienia pracy w odpowiednich dziedzinach; b) ochrony prawnej lub jej niedostatecznego poziomu (np. związanej z procedurą zwolnień), c) wykonywania danych obowiązków, na które pracobiorca godził się podejmując pracę, d) bezpieczeństwa w pracy, wynikającego z ochrony zdrowia pracownika, e) możliwości doksztalcenia, podnoszenia kwalifikacji, uczestnictwa w szkoleniach, f) dochodu, gdyż płaca nie ma charakteru stałej pewnej pensji, g) reprezentacji, zabezpieczenia interesu pracowniczego przez członkostwo w związku zawodowym i innych organach przedstawicielskich.

Wzrost liczby osób zaliczanych do grupy prekariatu jest zjawiskiem światowym, choć statystycznie niedookreślonym. Skutkiem tego zjawiska jest destrukcja klasy średniej charakterystyczna dla współczesnego kapitalizmu; osoby zatrudniane na podstawie elastycznych form zatrudnienia, nierzadko bez podstawowych gwarancji, mają na ogół słabą wiarygodność kredytową. W związku z coraz większym naciskiem banków na udzielanie konsumentom pożyczek może to skutkować powstaniem nowych banków kredytów subprime, niekoniecznie mieszkaniowych. Prekariat oznacza życie w ciągłej niepewności w związku z brakiem wyszczególnionych wyżej gwarancji. Sprawia to, że trudno zaplanować karierę zawodową, swoje zatrudnienie, następuje ciągła zmiana miejsca pracy, szukanie pracy zapewniającej większe bezpieczeństwo, a zmiana miejsca zamieszkania wpływa negatywnie na sferę prywatną (planowanie rodziny). Przyczyny zmian na rynku pracy wynikają z:

- tendencji postępu technicznego, powszechnej automatyzacji i robotyzacji produkcji;
- zawirowań gospodarczych; żyjemy w dekadzie globalnych turbulencji, w dekadzie spowolnienia gospodarczego w krajach wysoko rozwiniętych, w której bezrobocie osiągnęło niespotykany w najnowszej historii poziom;
- silnej internacjonalizacji przedsiębiorstw, która rodzi tendencje do przemieszczania potencjału wytwórczego (przykład technoglobalizmu, offshoringu usług wsparcia biznesowego, usług wspólnych), tam gdzie są niskie koszty pracy, ale także wysokie kwalifikacje zasobów pracy;
- serwicyzacji sektorów produkcyjnych; jej źródłem są: skracanie cyklu życia produktu i wzrost znaczenia krótkich serii, internacjonalizacja oraz globalizacja rynków, technologie informacyjne, które pozwalają na usprawnienie procesów zarządczych;
- wzrostu ryzyka w działalności gospodarczej; firmy działają w coraz bardziej labilnym otoczeniu, w warunkach umiędzynarodowienia działalności;
- tendencji demograficznych (starzenie się społeczeństw, wydłużenie życia);

- nasilających się procesów migracyjnych, (różny etos pracy, kultura organizacyjna).

Pogłębienie się tych procesów może zaostrzać strukturalne problemy rynku pracy.

3. Zmiany w strukturze kapitału

Mówiąc o kapitale należy szczególnie wymienić następujące ważne tendencje. Są to: a) koncentracja kapitału rzeczowego i finansowego w korporacjach transnarodowych (KTN), b) wzrost kapitału finansowego w krajach-eksporterach, krajach roponośnych, c) oderwanie sfery realnej od sfery pieniężnej, wirtualizacja rynków finansowych i znaczna ich separacja, d) globalizacja finansów, trwałe globalne nierównowagi oraz koncentracja rezerw i szybka akumulacja aktywów zagranicznych w krajach azjatyckich. W tym fragmencie opracowania zwracam uwagę na dwa pierwsze zjawiska, kolejnym poświęcę odrębny punkt.

Rola KTN w okresie ostatnich dwudziestu lat zdecydowanie wzrosła, są one dziś światowymi dominatorami. Mowa tutaj zarówno o wartości bezpośrednich inwestycji zagranicznych, jak i o udziale w światowym PKB, eksporcie, wielkości aktywów zagranicznych. Przytoczę tu parę danych. Tylko w latach 1990-2011 wartość BIZ wzrosła prawie 10-krotnie, roczna wartość inwestycji 7-krotnie, wartość aktywów firm zagranicznych prawie 18-krotnie, udział w światowym PKB ponad dwukrotnie (tabela 6).

Tabela 6. Czynniki charakteryzujące BIZ w latach 1990-2011

Wyszczególnienie	Jm	1990	2011	2011-1990
BIZ-napływ	mld USD	207	1524	736%
Wartość BIZ	mld USD	2 081	20 438	982%
Stopa zwrotu z BIZ	%	4,2	7,1	1,69
Sprzedaż w FZ*	mld USD	5 102	27 877	546%
Wartość dodana w FZ	mld USD	1 018	7 183	706%
Aktywa FZ	mld USD	4 599	82 131	1786%
Eksport FZ	mld USD	1 498	7 358	491%
Zatrudnienie FZ	tys. osób	21 458	69 065	322%
PKB świat	mld USD	22 206	69 660	314%
Udział wartości dodanej w światowym PKB	%	4,60%	10,30%	2,25

*Firmy zagraniczne.

Źródło: UNCTAD, *World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies*. New York and Geneva, 2012. Opracowanie własne.

W 2011 r. korporacja Wal-Mart pierwsza na liście „Fortune 500” miała obroty roczne na poziomie 421,8 mld USD, czyli tyle, ile wynosi PKB Belgii

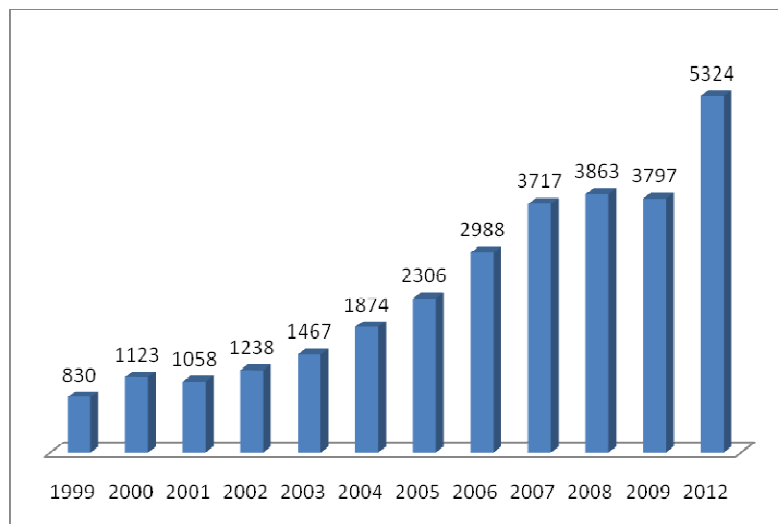
(420,5 mld USD liczone wg siły nabywczej). Co więcej, 154 kraje świata (każdy rozpatrywany osobno) miały PKB niższe niż przychody Wal-Mart¹⁰.

Drugim problemem, na który warto zwrócić uwagę, jest nadwyżka zasobów pieniężnych w krajach eksporterach surowców (głównie ropy naftowej i gazu) oraz w krajach o stałej nadwyżce eksportowej (Chiny). Wystarczy powiedzieć, że na koniec 2012 r. Chiny miały 3,5 bln USD rezerw walutowych (PKB Rosji 2,5 bln USD), Arabia Saudyjska 626 mld USD¹¹. Kraje BRIC mają nadwyżki na poziomie 4 768,4 mld USD w tym: Chiny 3 549 mld USD (5% światowego PKB), kraje OPEC 1 425,3 mld USD (2% światowego PKB). Kraje te tworzą tzw. fundusze majątku państwowego (*SWF sovereign-wealth funds*), które odgrywają coraz większą rolę w finansach światowych.

Jakkolwiek historia powstawania funduszy sięga lat 50. ubiegłego wieku, to ostatnie lata przynoszą zwiększoną ich aktywność na rynkach finansowych. SWF odegrały pewną rolę w dofinansowaniu banków na początku kryzysu finansowego 2007-2008 roku. Spektakularne wówczas zakupy to: zakup 12,4% udziałów (za 14 miliardów USD) szwajcarskiego banku *UBS* przez *Government of Singapore Investment Corporation* w grudniu 2007 roku, i tego samego roku zakup 5% udziałów *Citigroup* przez *Abu Dhabi Investment Authority*, który stał się w ten sposób największym udziałowcem tej amerykańskiej spółki, a także dofinansowanie banków: *Citigroup* i *Merrill Lynch*. Jednak nie brak głosów, iż polityka inwestycyjna funduszy, inwestowanie w nieruchomości, akcje notowane na giełdach rynków rozwiniętych i rozwijających się, przedsiębiorstwa, zasoby surowcowe, w aktywa wysokiego ryzyka mogło przyczynić się do rozchwiania światowego rynku finansowego. W 2012 roku wartość aktywów SWF wyniosła 5,3 bln USD. Dwanaście największych (o wartości aktywów powyżej 100 mld USA każdy) funduszy „obejmowało” 78,1% wartości aktywów (4,1 bln USD). W tej grupie są 4 fundusze chińskie =27% (1,4 bln USD), są to fundusze „niesurowcowe” (źródłem są dodatnie salda bilansu płatniczego). Aż 52,9% funduszy biorąc ilościowo (37 SWF) ma tylko 6,1% aktywów, a każdy z nich ma wartość aktywów poniżej 10 mld USD. W okresie 1999-2012 wyraźnie zmieniła się struktura SWF, bowiem spadł z 74% do 58% udział funduszy surowcowych (będący źródłem nadwyżki z eksportu ropy naftowej i gazu), a odpowiednio zwiększył się udział niesurowcowych źródeł – z 26% do 42%.

¹⁰ “Fortune 500” http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune500/2011/full_list/, *The World Factbook*, 2012.

¹¹ Na podstawie danych *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> (3.03.2013).

Wykres 1. Wartość SWF w latach 1999–2012 w mld USD

Źródło: <http://www.gfmag.com/tools/global-database/economic-data/12146-largest-sovereign-wealth-funds.html#ixzz2PhcqXsTw>. (pobrano 3.03.2013). Opracowanie własne.

Tabela 7. Największe długoterminowe fundusze SWF w 2012 r.

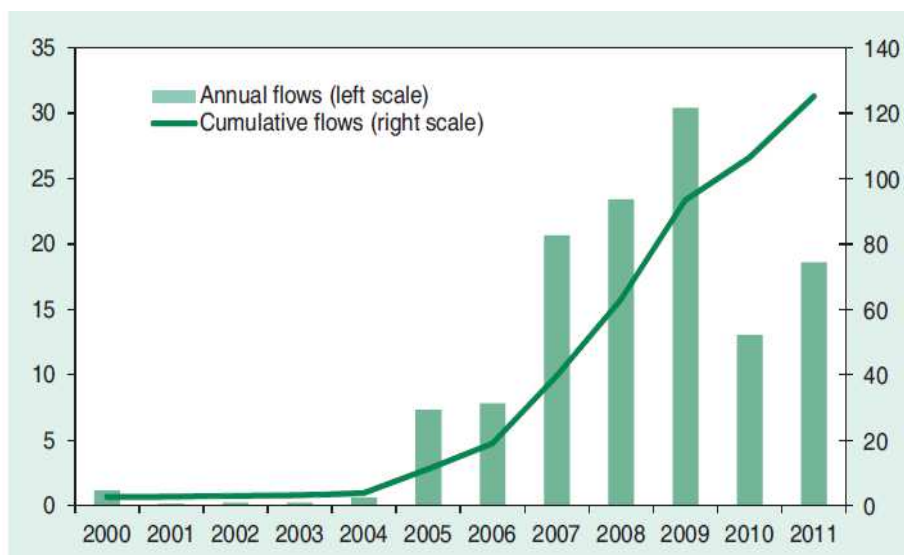
Kraj	Nazwa funduszu	Aktywa w mld USD	Rok powstania	Pochodzenie
ZEA-Abu Dhabi	Abu Dhabi Investment Authority	627	1976	ropa
Norwegia	Government Pension Fund - Global	611	1990	ropa
Chiny	SAFE Investment Company	567,9	1997	niesurowcowe
Arabia Saudyjska	SAMA Foreign Holdings	532,8		ropa
Chiny	China Investment Corporation	439,6	2007	niesurowcowe
Kuwejt	Kuwait Investment Authority	296	1953	ropa
Chiny-Hongkong	Hong Kong Monetary Authority Investment Portfolio	293,3	1993	niesurowcowe
Singapur	Government of Singapore Investment Corporation	247,5	1981	niesurowcowe
Singapur	Temasek Holdings	157,2	1974	niesurowcowe
Rosja	National Wealth Fund*	149,7	2008	ropa
Chiny	National Social Security Fund	134,5	2000	niesurowcowe

Kraj	Nazwa funduszu	Aktywa w mld USD	Rok powstania	Pochodzenie
Katar	Qatar Investment Authority	100,0	2005	ropa
	Razem w/w fundusze	4156,5		
	Razem wartość SWF	5300,0		

Źródło: <http://www.gfmag.com/tools/global-database/economic-data/12146-largest-sovereign-wealth-funds.html#ixzz2PhcqXsTw>. (pobrano 3.03.2013). Opracowanie własne.

Bardzo interesujące wnioski wypływają z analizy struktury inwestycji SWF. Otóż, większość środków SWF inwestują w płynne aktywa w dojrzałych rynkowo krajach. Tylko 125 mld USD (<5% wartości) to bezpośrednie inwestycje zagraniczne (typu greenfield lub nabycie firm), co stanowi mniej niż 1% globalnego BIZ. Wzrósł udział krajów wysoko rozwiniętych w BIZ finansowanych przez SWF w okresie 2005–2011 z 51,3% do 67,4%. Wartość inwestycji bezpośrednich SWF wzrosła 11-krotnie w sektory I i II -10-krotnie w sektor III – 11,5-krotnie. W strukturze sektora III BIZ w finanse 26-krotnie¹².

Wykres 2. Roczna i skumulowana wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych przez SWF w latach 2000-2011 w mld USD

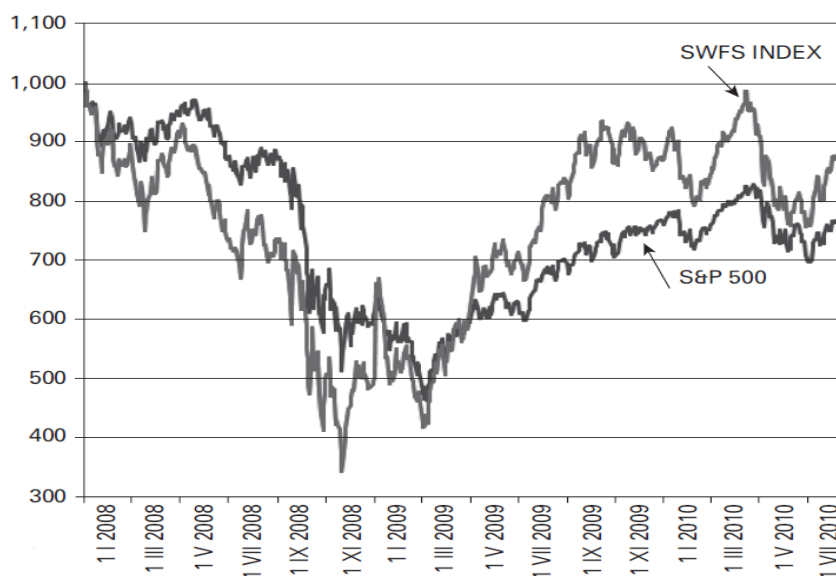

Źródło: UNCTAD, *World Investment Report 2012, Towards a New Generation of Investment Policies*, New York and Geneva, 2012 s.14.

¹² UNCTAD, *World Investment Report 2012, Towards a New Generation of Investment Policies*, New York and Geneva, 2012, s. 12.

Porównanie SWF z innymi funduszami pozwala zauważyć różnice w celach, przejrzystości, bezpieczeństwie inwestowania. Długoterminowa efektywność inwestycyjna SWF połączona jest z realizacją strategicznych interesów politycznych lub społecznych, podczas gdy, dla przykładu, fundusze emerytalne mają na celu inwestowanie i zapewnienie bezpieczeństwa lokat przez dywersyfikację portfela inwestycyjnego, realizację innych celów społecznych. Fundusze inwestycyjne zmierzają do maksymalizacji aktywów poprzez wzrost wartości lokat, zachowanie płynności, przejrzystości, bezpieczeństwo inwestycji¹³. SWF, zorientowane długoterminowo, reprezentują odważniejsze podejście inwestycyjne do inwestycji, przy większym ryzyku płynności agresywniej inwestują. Dobrym dowodem na to jest porównanie inwestycji strategicznych SWF z wybraną grupą 500 wiodących emitentów giełdowych na giełdzie w USA w latach 2008-2010. Wynika z tego bardziej agresywna polityka inwestycyjna tych pierwszych, szczególnie wyraźnie widać to w okresie kryzysu w latach 2008-2009 (wykres 3).

Wykres 3. Porównanie SWF i indeksu 500 spółek giełdowych w USA Standard & Poor's (S&P500) w okresie 1 stycznia 2008 roku – 1 lipca 2010 roku

Źródło: P. Wiśniewski, *Ekspansja państwowych funduszy majątkowych.....*, op. cit. s. 92.

Na skutek dużej wrażliwości na inwestycje SWF w niektórych krajach uprzemysłowionych, dla zapewnienia przejrzystości zarządzania w tym sektorze

¹³ P. Wiśniewski, *Ekspansja państwowych funduszy majątkowych a nowy protekcjonizm inwestycyjny w gospodarce światowej Część I. Definicja, klasyfikacja*, „Studia i prace Kolegium Zarządzania i Finansów”, Zeszyt Naukowy 112, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 2011. s. 92.

podjęto próbę zwiększenia transparentności działania tych funduszy, czego wyrazem są tzw. zasady Santiago¹⁴. Do 2008 roku największe fundusze działały w sprzyjającym środowisku boomu gospodarczego, po kryzysie nadal cechuje je duża akumulacja rezerw międzynarodowych i możliwość inwestowania w różne instrumenty finansowe.

Mówiąc o zagrożeniach na rynkach krajów trzecich należy podkreślić, że wynikają one po pierwsze, z możliwości ingerowania właścicieli funduszy (państwa) w strategię danego funduszu, kierując się obok jego efektywności, także celami politycznymi (inwestowanie w zasoby surowców strategicznych). Po drugie, ze względu na dużą akumulację rezerw międzynarodowych fundusze mają możliwość stosowania agresywnej polityki inwestycyjnej, a także wpływania na finansowanie deficytów budżetowych państw przez wykup obligacji skarbowych, bowiem w strategii inwestowania obligacje i bony skarbowe należą do najbardziej atrakcyjnych. Na rynku pojawiają się nowi globalni wierzyciele lub bardziej zaangażowani finansowo wierzyciele i coraz bardziej pograżający się dłużnicy. Dobrym przykładem są tutaj Chiny i Stany Zjednoczone. USA od wielu lat notują ujemne saldo obrotów bieżących (w 2012 roku – 487,2 mld USD), ogromny deficyt budżetowy, zadłużenie zagraniczne tego kraju wynosi 14,7 bln USD (przy 14,6 bln USD wartości PKB)¹⁵. Chiny zaś mają ogromne nadwyżki; na koniec 2012 roku wartość obligacji amerykańskich zakupionych przez ten kraj wyniosła 1,26 bln USD¹⁶. Po trzecie, SWF mają coraz większy udział w bankach amerykańskich i europejskich. Pytanie, jakie można postawić brzmi: czy tendencja ta będzie się pogłębiać wobec prognozowanego wzrostu wartości aktywów? Czy wpłynie to na stabilizację czy na rozchwianie światowego rynku finansowego? Ocena roli SWF w poprzednim kryzysie finansowym 2007/2008 nie jest jednoznaczna. Po czwarte, SWF mogą rodzić tendencje do nasilenia protekcyjizmu finansowego inspirowanego przez rzeczywiste lub wyimaginowane zagrożenia z ich strony¹⁷.

Gdy mowa o zmianie światowej struktury zasobów, nie sposób nie wspomnieć o zasobach naturalnych. Mamy tutaj do czynienia z ostrą konkurencją między państwami o surowce do produkcji przemysłowej, o zasoby energetyczne, a także o zmianę struktury wykorzystania zasobów (budownictwo, uprawy

¹⁴ Zasady Santiago, opublikowane 11 października 2008 roku w stolicy Chile, Santiago, *Powszechnie Przyjęte Zasady i Praktyki (Generally Accepted Principles and Practices)* dotyczyły stworzenia ram działalności państwowych funduszy majątkowych. 6 kwietnia XXX członkowie Międzynarodowej Grupy Roboczej Państwowych Funduszy Majątkowych (International Working Group of Sovereign Wealth Funds) powołali na spotkaniu w Kuwejcie Międzynarodowe Forum Państwowych Funduszy Majątkowych (International Forum of Sovereign Wealth Funds). Dokument ten określany jest jako *Deklaracja Kuwejcka (Kuwait Declaration)*.

¹⁵ The World Factbook, 2012, op. cit.

¹⁶ *Chiny znowu kochają amerykańskie obligacje*, „Rzeczpospolita”, 2.04.2013 (pobrano 30.06.2013).

¹⁷ Zob. Truman E. M., *Sovereign Wealth Funds. Threat or Salvation?* Peterson Institute for International Economics. Washington DC 2010.

dla energetyki odnawialnej). Boom na surowce energetyczne w krajach wschodzących, które wykorzystują surowcowe technologie, będzie uprzywilejowywał kraje afrykańskie bogate w surowce. Zagrożeniem wynikającym z pierwszego czynnika jest wzrost cen na rynkach światowych, wyraźna przewaga niektórych krajów wschodzących (Chiny), które penetrują rynek surowcowy Afryki, Ameryki Południowej, kraje byłego ZSRR, kraje Bliskiego Wschodu. Związane jest to nie tylko z industrializacją, ale także z przewidywanym wzrostem poziomu i struktury konsumpcji w tych krajach, zwiększeniem popytu na paliwa transportowe. Potwierdzają to prognozy zużycia paliw. Konsekwencje dla środowiska są oczywiste.

4. Globalne nierównowagi w światowych finansach. Globalni wierzyciele i globalni dłużnicy

Jak już wcześniej zauważono, globalizacja finansów, trwałe globalne nierównowagi oraz koncentracja rezerw spowodowały szybką akumulację aktywów zagranicznych szczególnie w krajach azjatyckich. Gdy mowa o strukturalnych zagrożeniach rynku finansowego, należy zauważyć, że w krajach wysoko rozwiniętych mamy do czynienia z ogromną dysproporcją pomiędzy realną gospodarką (mierzoną np. wartością PKB) a rynkami finansowymi. Relacja aktywów bankowych i pozabankowych do PKB w tych krajach wynosi jak 5:1. W UE proporcja ta to prawie 6:1 (tabela 8). Porównanie wielkości PKB z wielkością aktywów bankowych i aktywów ogółem dowodzi, że w krajach wysoko rozwiniętych relacja aktywów bankowych do PKB wyniosła 201%, zaś aktywów ogółem do PKB aż 509,8%. W krajach wschodzących relacja ta wyniosła odpowiednio: 105,6% i 204,3%.

Tabela 8. Globalny rynek finansowy – wybrane charakterystyki (w mld USD)

Wyszczególnienie	PKB	Rezerwy ¹⁾	Aktywa bankowe ²⁾	Aktywa ogółem ³⁾	Aktywa bankowe /PKB	Aktywa ogółem/ PKB
Świat	63 074,9	9 644,8	107 774,7	256 900,9	170,9%	407,3%
UE	15 171,6	431,5	45 273,1	86 557,4	298,4%	570,5%
USA	14 526,6	121,4	14 335,3	64 000,0	98,7%	440,6%
Kanada	1 577,0	178,4	3 138,4	7 420,6	199,0%	470,6%
Japonia	5 488,4	1 061,5	11 172,4	29 425,7	203,6%	536,1%
Razem	36 763,	1 792,8	73 919,2	187 403,7	201,1%	509,8%
Gosp. azjatyckie wysoko rozwinięte ⁴⁾	1 896,6	1 167,6	4 261,4	11 179,3	224,7%	589,4%
Kraje wschodzące:	21 636,6	6 299,4	22 839,4	44 206,0	105,6%	204,3%
Azja	9 557,6	3 646,8	14 853,1	26 256,5	155,4%	274,7%
Ameryka Łacińska	4 900,3	632,9	3 476,5	8 802,5	70,9%	179,6%

Wyszczególnienie	PKB	Rezerwy ¹⁾	Aktywa bankowe ²⁾	Aktywa ogółem ³⁾	Aktywa bankowe /PKB	Aktywa ogółem /PKB
Afryka Północna	2 400,5	1 016,1	1 644,7	2 714,7	68,5%	113,1%
Afryka Subsaharyjska	1 043,6	157,8	650,9	1 623,1	62,4%	155,5%
Europa	3 734,2	845,8	2 214,2	4 809,3	59,3%	128,8%

¹⁾ W strefie euro, rezerwy minus zasoby złota Europejskiego Banku Centralnego.

²⁾ Ogółem aktywa banków komercyjnych. ³⁾ Suma kapitalizacji rynku akcji, dłużnych papierów wartościowych oraz aktywów bankowych. ⁴⁾ Hongkong, Korea, Singapur i Tajwan Prowincja Chin.

Źródło: International Monetary Fund, *Global Financial Stability Report*, April 2012, Statistical Appendix s.11.

Jeśli chodzi o rezerwy światowe, to kraje wysoko rozwinięte mają 18,5% tych rezerw, a bez Japonii tylko 7,8%. W 2010 roku aż 65% światowych rezerw zgromadzonych było w krajach zaliczanych do gospodarek wschodzących, a gdyby dodać nowe wysoko rozwinięte gospodarki azjatyckie (Korea Płd., Singapur, Hongkong i Tajwan) to udział ten wzrósłby do 77,4%. Jeżeli weźmiemy pod uwagę światowe aktywa finansowe ogółem (bankowe i pozabankowe), to okaże się, że proporcje te są odwrócone, bowiem kraje wschodzące mają udział 17,2%, zaś wysoko rozwinięte 72,9%¹⁸ (tabela 9). Mamy tu wyraźny podział na globalnych wierzycieli i globalnych dłużników.

Tabela 9. Struktura globalnego rynku finansowego

Wyszczególnienie	PKB	Rezerwy ¹⁾	Kapitalizacja rynku	Aktywa bankowe ²⁾	Aktywa ogółem ³⁾
Świat	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
UE	24,1%	4,5%	18,6%	42,0%	33,7%
USA	23,0%	1,3%	31,7%	13,3%	24,9%
Kanada	2,5%	1,8%	4,0%	2,9%	2,9%
Japonia	8,7%	11,0%	7,5%	10,4%	11,5%
Razem kraje wysoko rozwinięte	58,3%	18,6%	61,8%	68,6%	72,9%
Gosp. azjatyckie wysoko rozwinięte ⁴⁾	3,0%	12,1%	9,3%	4,0%	4,4%
Kraje wschodzące	34,3%	65,3%	6,6%	21,2%	17,2%
Azja	15,2%	37,8%	12,2%	13,8%	10,2%
Ameryka Łacińska	7,8%	6,6%	4,9%	3,2%	3,4%
Afryka Północna	3,8%	10,5%	1,6%	1,5%	1,1%

¹⁸ IMF, *Global Financial Stability Report*, | APRIL 2012, STATISTICAL APPENDIX s. 11.

Wyszczególnienie	PKB	Rezerwy ¹⁾	Kapitalizacja rynku	Aktywa bankowe ²⁾	Aktywa ogółem ³⁾
Afryka Subsaharyjska	1,7%	1,6%	1,3%	0,6%	0,6%
Europa	5,9%	8,8%	3,0%	2,1%	1,9%

1), 2), 3), 4). Jak w tabeli wyżej.

Źródło: Jak w tabeli 8.

Odpowiedzią na pytania o źródła rezerw jest po części porównanie sald obrotów bieżących wybranych krajów w okresie 2004-2011: ujemne saldo w krajach wysoko rozwiniętych, głównie za sprawą USA i wysokie nadwyżki w krajach naftowych, krajach wschodzących (tabela 10).

Tabela 10. Saldo obrotów bieżących w mld USD w latach 2004-2011

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kraje wysoko rozwinięte	-209,6	-383,8	-426,1	-317,7	-482,1	-71,1	-20,5	-93,3
USA	-628,5	-745,8	-800,6	-710,3	-677,1	-381,9	-442	-465,9
Kraje strefy euro	121,7	51,4	53,7	45,6	-99,8	18,2	48,8	56,6
Japonia	172,1	166,1	170,9	212,1	159,9	146,6	204	119,3
Pozostałe kraje rozwinięte	125,1	144,5	149,9	134,9	135	146,1	168,6	196,8
Kraje wschodzące	206,4	416,9	639,5	629,6	673,7	291,8	336,2	481,2
Azja	92,4	141,2	268,3	399,9	505,8	296,9	233,6	188,2
Ameryka Łacińska	22,1	35,9	48,7	13,2	-32,2	-21,9	-57,4	-73,7
Afryka Północna i Bliski Wschód	91,7	214,9	286,7	270,4	354,8	52,9	182,5	392,1
Afryka Subsaharyjska	-8,2	-1,4	28,5	10,8	-2,5	-28,3	-13,1	-20,6
Kraje naftowe	175,5	354,7	482,1	435,8	596,4	148,3	331,4	612,4

Źródło: IMF, *World Economic Outlook, October 2012, Coping with High Debt and Sluggish Growth International*, 2012. Statistical Appendix s. 205. Opracowanie własne.

Tabela 11. Saldo obrotów bieżących – udział w PKB w latach 2004-2011 wybranych obszarów i krajów (%)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Średnia 2004-2011
Kraje wysoko rozwinięte	-0,5	-1,1	-1,2	-0,8	-1,1	-0,2	0	-0,2	- 0,64
USA	-5,3	-5,9	-6	-5,1	-4,7	-2,7	-3	-3,1	- 4,48
Kraje strefy euro	1,2	0,5	0,5	0,4	-0,7	0,1	0,4	0,4	0,35
Norwegia	12,6	16,1	16,4	12,5	16	10,8	12,4	14,5	13,91

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Średnia 2004- 2011
Rosja	10,1	11,1	9,5	5,9	6,2	4	4,7	5,3	7,10
Kraje wschodzące									
Azja	8,2	8,7	7,4	4,2	4,9	2,5	3,6	4,6	5,51
Chiny	3,6	5,9	8,6	10,1	9,1	5,2	4	2,8	6,16
Kraje naftowe Bliskiego Wschodu i Afryki Pół- nocnej	8,3	16	18	14,5	15,3	2,6	7,7	14,2	
Kuwejt	26,2	37,2	44,6	36,8	40,9	26,7	31,9	44	36,04
Katar	22,4	29,9	25,1	25,4	28,7	10,2	26,7	30,2	24,83
Arabia Saudyjska	20,7	28,5	27,8	24,3	27,8	5,6	14,6	26,5	21,98
ZEA	6,1	12,4	16,3	6,9	7,9	3,5	3,2	9,7	8,25
Algieria	13	20,5	4,7	22,8	20,1	0,3	7,5	10	12,36
Libia	21,1	36,5	50,7	43,8	42,3	14,7	19,8	1,3	28,78

Źródło, IMF, World Economic Outlook, October 2012, ..op. cit. s. 207-209. Opracowanie własne.

Można oczekiwać, że pogłębienie się tych dysproporcji zrodzić może kolejne napięcia na światowym rynku finansowym. Te dane korespondują z siłą SWF i polityką inwestycyjną tych funduszy oraz zagrożeniami, o których była mowa wcześniej.

5. Dysproporcje rozwojowe i konsekwencje wzrostu gospodarczego

Ostatni poruszany problem to strukturalne dysproporcje rozwojowe i konsekwencje wzrostu gospodarczego w świecie wyrażające się w: a) polaryzacji dochodów i bogactwa w świecie, b) istotnym zróżnicowaniu stopnia partycypacji krajów w efektach globalizacji, c) konsekwencjach zmian struktury popytu konsumpcji oraz wzrostu aspiracji konsumpcyjnych społeczeństw krajów wschodzących, w tym imitacji modelu konsumpcji krajów wysoko rozwiniętych. To każe postawić pytanie, za K.A. Kłosińskim, o globalną racjonalność egzystencjalną, rozumianą jako „zespół uwarunkowań oraz instytucji (...) zabezpieczających trwanie, w ewolucyjnej biologicznej oraz społecznej zmienności, egzystencji gatunku ludzkiego”¹⁹. To determinanta i wyzwanie dla rozwoju cywilizacyjnego, bowiem nierówności i dysproporcje rozwojowe mogą doprowadzić do globalnych turbulencji. Pamiętajmy, że 12,5% populacji światowej wytwarza i konsumuje tylko 0,7% światowego PKB liczonego wg kursu w USD, zaś 16,5% ludności świata – aż 71,9% światowego PKB. W 2011 r. 20 najbiedniejszych krajów świata miało dochód per capita na poziomie 790 USD, podczas

¹⁹ K. A. Kłosiński, *Ekonomia polityczna w mundialnym wymiarze*, Wyd. KUL, Lublin 2012.

gdy w 20 najbogatszych krajów świata wynosił on 61,6 tys. USD (liczno wg siły nabywczej)²⁰. Większość krajów zaliczanych przez ONZ do tzw. Trzeciego Świata (32 z 49) znajduje się na kontynencie afrykańskim²¹. Dotychczasowa pomoc państw bogatych nie jest skuteczna wobec: braku skoordynowanych programów, „wiązania” pomocy rozwojowej z promocją własnych dóbr i usług, niedopasowania świadczonej pomocy do potrzeb krajów (co wynika z małej zdolności krajów-beneficjentów do wzięcia odpowiedzialności za własny rozwój, słabej infrastruktury instytucjonalnej, niewłaściwego zarządzania pomocą), rozdrobnienia pomocy przy braku koordynacji działań podejmowanych przez poszczególnych donatorów.

Tabela 12. Struktura światowych dochodów

Kraje o dochodach:	Ludność w mln osób	PKB w mld USD	PKB w mld USD wg siły nabywczej	PKB pc w USD	PKB pc w PPP
Niskich dochodach	846	426	1 015	503	1 199
Średnioniskich	3 811	8 758	18 130	2 298	4 758
Średniowysokich	1 002	7 484	12 501	7 471	12 479
Wysokich	1 117	42 584	40 724	38 139	36 473
Świat	6 775	59 219	72 038	8 741	10 633
	struktura	struktura	struktura	Do średniej światowej	Do średniej światowej
Niskich dochodach	12,50%	0,70%	1,40%	5,80%	11,30%
Średnioniskich	56,30%	14,80%	25,20%	26,30%	44,70%
Średniowysokich	14,80%	12,60%	17,40%	85,50%	117,40%
Wysokich	16,50%	71,90%	56,50%	436,30%	343,00%
Świat	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Źródło: The World Bank *World Development Report 2011*, op.cit. s. 345. (Obliczenia własne).

Proponowane modele pomocowe i rozwojowe (programy pomocy ODA, modele rozwoju w ramach Konsensusu Waszyngtońskiego) nie zdały egzaminu. Nie można się dziwić, że wiele krajów (kraje afrykańskie) poszukuje własnej drogi rozwoju, sięga po chiński model wspierany przez Pekin (konsensus pekiński). Wydaje się, że w perspektywie długookresowej, na poziomie poszczególnych państw znajdujących się w obszarze ubóstwa, nie są możliwe radykalne

²⁰ The World Factbook 2011, op. cit.

²¹ UNCTAD/UN, *The Least Developed Countries. Report 2011, The Potential Role of South-South Cooperation for Inclusive and Sustainable Development. United Nations Conference on Trade and Development*, United Nations, New York, Geneva 2011, s. XI.

zmiany strukturalne bez aktywnej roli rządów i racjonalnej polityki strukturalnej i przemysłowej. Większość krajów ubogich znajduje się na etapie rozwoju uzależnionym od ilości posiadanych czynników produkcji oraz ich dostępności. Nieliczne z nich opierają swój rozwój na czynnikach podnoszących efektywność gospodarowania (zasoby osób z wyższym wykształceniem, efektywne, konkurencyjne rynki towarowe, rozwój rynku finansowego, gotowość do absorpcji technologicznej, wielkość rynku, otwarcie na współpracę w regionie). Czynniki kreujące innowacyjność i rozwój rynków to daleka perspektywa. Wynika z tego, że potrzebna jest polityka strukturalna zmierzająca do aktywizacji czynników rozwojowych, redukcji ograniczeń infrastrukturalnych.

Trzeba także pamiętać o globalnych skutkach sytuacji, gdy społeczeństwa biedne zechcą imitować model konsumpcji krajów wysoko rozwiniętych. Degradacja środowiska do celów produkcyjnych: (wycinanie lasów), emisja gazów cieplarnianych, wzrost stężenia dwutlenku węgla i wynikająca stąd destabilizacja klimatu, problem z utrzymaniem zasobów ziemi pod uprawy, migracje ludności w ramach kontynentu i między kontynentami, to tylko kilka konsekwencji tych procesów.

6. Podsumowanie – zagrożenia wynikające ze zmian strukturalnych

Podsumowując powyższe rozważania, można sformułować kilka wniosków końcowych. Po pierwsze, nadmierna serwicyzacja rodzi pytanie o konsekwencje tych procesów w krajach wysoko i słabo rozwiniętych:

- Tertiaryzacja gospodarek przynosi ze sobą "jałowienie" niektórych usług, co oznacza rozszerzenie zakresu usług nie dających wzrostu konkurencyjności gospodarki, które nie przyczyniają się do lepszego zaspokojenia kluczowych potrzeb społecznych.
- W krajach słabo rozwiniętych szybki rozwój usług biznesowych, przy wszystkich korzyściach stąd wynikających, rodzi pytanie o konsekwencje tego procesu. W przeszłości w tych krajach następowało przemieszczenie zasobów pracy z rolnictwa do tzw. usług nędzy z pominięciem słabo lub nierozwiniętego przemysłu, dziś do subsektora usług – usług biznesowych (centra wsparcia biznesowego tworzone przez KTN). Czy w przyszłości nie będzie to rodzić napięć, bowiem z jednej strony rośnie rzesza lepiej wykształconych osób, z drugiej zaś mamy stosunkową łatwość przeniesienia usług do innych lokalizacji.
- Można zakładać, że w strukturze gospodarki będzie rosło znaczenie funkcji usługowych, co uzasadnia rosnąca współzależność dóbr i usług, postępująca złożoność i konkurencyjność rynków zbytu i zaopatrzenia, wzrost znaczenia pozarynkowych czynników prowadzenia biznesu (regulacje prawne, ochrony środowiska itp.), tendencja do tworzenia jednolitych rynków jako następstwo porozumień regionalnych i stymulowania rozwoju usług (np. jednolity rynek usług w UE), tendencja do technoglobalizmu, wzrost roli Internetu jako narzędzia umożliwiającego organizację i prowadzenie biznesu (e-biznes). Ale powstają dziś pytania: gdzie jest granica wzrostu usług? Czy dychotomiczny podział gospodarki na sferę produkcji i usług wobec coraz silniejszego związku tych obszarów jest uzasadniony?

Po drugie, po roku 2008 mamy do czynienia z nową sytuacją, w której występuje wyraźny podział na globalnych dłużników i globalnych wierzycieli. W 2010 roku aż 65% rezerw światowych zgromadzone było w krajach zaliczanych do gospodarek wschodzących, a gdyby dodać do tego nowo uprzemysłowione gospodarki azjatyckie (Korea Płd., Singapur, Hongkong i Tajwan) to udział ten wzrósłby do 77,4%, zaś kraje UE, USA, Kanada i Japonia miały łącznie 18,6% światowych rezerw. Duże nadwyżki pieniężne skumulowane w krajach naftowych i krajach eksporterach, reprezentowane przez SWF, lokowane są na rynkach finansowych, z nich finansuje się deficyty państw, co rodzi spiralę zadłużenia (zadłużenie zagraniczne USA jest większe niż PKB). Prognozy dotyczące SWF wskazują na to, że do końca dekady ich wartość wzrośnie do 10 bln USD. Znając źródła ich pochodzenia, nietrudno wnioskować, iż sytuacja stanie się jeszcze bardziej skomplikowana. Główne zagrożenia wynikają z: ewentualnych niegospodarności w inwestowaniu przez SWF; dążenia do celów politycznych i ekonomicznych poprzez SWF; nasilenia protekcjonizmu finansowego, które mogą być inspirowane przez rzeczywiste lub wyimaginowane zagrożenia ze strony SWF, konflikty między państwami z SWF i krajami, w których one inwestują, np. w aspekcie prowadzenia polityki regulacyjnej.

Po trzecie, dysproporcje strukturalne w globalnym świecie skłaniają do postawienia pytania o racjonalność egzystencjalną świata. Stają przed nami kwestie dotyczące nie tylko nowego ładu ekonomicznego, nowej teorii ekonomii, nowej organizacji instytucjonalnej świata, ale także zagrożenia wynikające z:

- rosnących nierówności świata, które mogą wywołać antyamerykańskie i antyeuropejskie nastroje, czyli konflikt na linii: bogata Północ – biedne Południe;
- konfliktu pomiędzy korporacyjną własnością wiedzy a swobodnym dostępem do zasobów wiedzy (przykład protestów w sprawie ACTA);
- konfliktu pomiędzy pokoleniem osób w wieku 65+, a ludźmi młodymi;
- skutków cywilizacji informacyjnej oraz gospodarki opartej na wiedzy, która sprawia, że rośnie złożoność gospodarki światowej, staje się ona gospodarką nietrwałości, a zmiany mają wysoką dynamikę.

Globalizacji nie da się zatrzymać. Możemy jednak albo pozwolić na dalszą erozję środowiska naturalnego, powstawanie dysproporcji, na drapieżny kapitalistyczny darwinizm, albo też spróbować kształtować świat i jego struktury w sposób bardziej zrównoważony i etyczny, z zachowaniem warunków do globalnej racjonalności.

Bibliografia

- African Economic Outlook 2010*, <http://www.africaneconomicoutlook.org/en/data-statistics/table-1-basic-indicators-2009> (22.12.2011).
- Chiny znowu kochają amerykańskie obligacje*, „Rzeczpospolita”, 2.04.2013 (pobrano 30.06.2013).
- Fortune 500 http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune500/2011/full_list/

- <http://www.gfmag.com/tools/global-database/economic-data/12146-largest-sovereign-wealth-funds.html#ixzz2PhcqXsTw>.
- IMF, *Global Financial Stability Report*, | APRIL 2012.
- IMF, *World Economic Outlook, October 2012, Coping with High Debt and Sluggish Growth International*, 2012. Statistical Appendix.
- Kabaj M., *Problemy współczesnego rynku pracy*, Materiały konferencyjne Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” nt: *Zagrożenia jakości życia człowieka. Perspektywa długookresowa*, Mądralin, czerwiec 2013.
- Kłosiński K.A., *Ekonomia polityczna w mundialnym wymiarze*, Wyd. KUL, Lublin 2012.
- OECD, *Employment and Labour Markets: Key tables from, 2012*.
- Standing G., *The Precariat: The New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, 2011.
- Szukalski S.M., *Determinanty i perspektywy ekonomicznego rozwoju Afryki*, w: *Afryka - o godność życia*, red. K. A. Kłosiński, Wyd. KUL, Lublin 2012.
- Szukalski S.M., *Rola przedsiębiorstw w finansowaniu badań w UE*, Uniwersytet Szczeciński „Zeszyty Naukowe nr 717, 2012 Ekonomiczne Problemy Usług nr 93”.
- Szukalski S.M., *Serwicyzacja a industrializacja sektora usług*, „Handel Wewnętrzny” nr 4-5/2004.
- The World Bank *World Development Report 2011*.
- The World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator> (pobrano 10.03.2013).
- The World Factbook 2011. www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/.
- The World Factbook 2012, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/.
- Truman E. M., *Sovereign Wealth Funds. Threat or Salvation?* Peterson Institute for International Economics. Washington DC 2010.
- UNCTAD, *World Investment Report 2010*, New York and Geneva, 2010.
- UNCTAD, *World Investment Report 2012*, New York and Geneva, 2012.
- UNCTAD/UN, *The Least Developed Countries. Report 2011, The Potential Role of South-South Cooperation for Inclusive and Sustainable Development*. United Nations Conference on Trade and Development, United Nations, New York, Geneva 2011.
- UNCTAD/UNIDO, *Economic Development in Africa, Report 2011, Fostering Industrial Development in Africa in the New Global Environment*, United Nations, 2011, New York and Geneva, 2011.
- Wiśniewski P., *Ekspansja państwowych funduszy majątkowych a nowy protekcjonizm inwestycyjny w gospodarce światowej Część I. Definicja, klasyfikacja*, „Studia i prace Kolegium Zarządzania i i Finansów”, Zeszyt Naukowy 112, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 2011.
- World Population Prospects: *The 2010 Revision and World Urbanization Prospects* <http://esa.un.org/unpp> Friday, August 24. (8.05.2012).